

AR ATLYGINANT BAUDŽIAMOJO PROCESO PAŽEIDIMU PADARYTĄ ŽALĄ YRA UŽTIKRINAMAS VISIŠKO NUOSTOLIŲ ATLYGINIMO PRINCIPAS?

Justė Ribakovaitė¹

DOI: <https://doi.org/10.7220/2029-4239.31.4>

SANTRAUKA

Lietuvos teisinė sistema yra neatsiejama nuo bendrų teisinių standartų taikymo su Europos Sąjungos įgyvendinamomis vertybėmis. Žmogaus teisių gynimo tendencija, teisinėje sistemoje, kiekvienais metais vis tobulėja ir siekia kuo aukštesnių rezultatų. Remiantis nacionaliniais ir tarptautiniais įstatymais ir/ar teismų praktika, atlikto bakalauro baigiamojo darbo tema turi glaudų ryšį su šios teisės užtikrinimu ir jos įgyvendinimu teismų sistemoje. Imperatyviai įstatymuose įtvirtintas žalos, dėl neteisėtų baudžiamojo proceso veiksmų, atlyginimo institutas, bei siekiamybė atsiradusią žalą kompensuoti užtikrinant visiško nuostolių atlyginimo principą, Lietuvos teismų sistemoje yra problematiška, kadangi esama absoliutaus skirtumo, tarp ieškinių reikalaujamos žalos ir žalos, kurią priteisia teismas. Žinoma, turtinės žalos vertinimas yra paremtas objektyviai atsiradusiu nuostoliu, kurį įvertinti pasitelkiama realiai atsiradusia pinigine išraiška. Tačiau neturtinė kompensacija, dažnu atveju, yra nemenkas iššūkis teismui, kadangi neabejotina, kad kiekvienu individualiu atveju yra pažeidžiamos žmogiškosios vertybės, kurių tinkamam rehabilitavimo įgyvendinimui yra keliamas klausimas – kiek iš tiesų yra verta pažeista asmens konstitucinė, moralinė, ar kita vidinė vertybė? Šiame tyrime yra analizuojami kriterijai, kuriais remiantis teismas teisingai ir adekvačiai atlygina atsiradusią žalą, užtikrindamas visiško nuostolių atlyginimo principą. Tyrimo eigoje yra aptariama, tiek neteisėtų baudžiamojo proceso veiksmų samprata, tiek visiško nuostolių atlyginimo principo reikšmė, bei šių pritaikymas individualioje situacijoje. Tikslingesnei analizei atlikti buvo pasitelkta nacionalinių teismų praktika, kuri padėjo išryškinti esamą problemą. Lyginamosios, užsienio šalių (Vokietijos, Norvegijos ir Estijos), analizės pagrindinis tikslas buvo išsiaiškinti, ar užsienio valstybėse egzistuojanti praktika, dėl fiksuoto, nuostolių atlyginimo modelio, taptų potencialus pritaikymo mechanizmas ir Lietuvos teisinėje sistemoje.

¹Autorė yra Vytauto Didžiojo universiteto studentė, šiame universitete siekianti įgyti teisės bakalauro laipsnį. Straipsnis parengtas bakalauro darbo pagrindu.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI

Neteisėti baudžiamojo proceso veiksmai, žalos atlyginimas, visiško nuostolių atlyginimo principas.

SANTRUMPOS

BPK – Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas
CPK – Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas
CK – Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas
EŽTT – Europos Žmogaus Teisių Teismas

IVADAS

Šiandieniniame teisiniame pasaulyje viena stipriausiai ginamų vertybių yra žmogaus teisės ir pagrindinės jų laisvės. Užtikrinant teisės viršenybės principą iš valstybės yra reikalaujama, kad ši, ne tik garantuotų žmogaus teisių apsaugą, bet ir prisiimtų atsakomybę už atsiradusius pažeidimus. Vienas esminių principų, glaudžiai susijęs su šio tyrimo problema, yra visiško nuostolių atlyginimo principo imperatyvus įtvirtinimas įstatyme ir jo privalomumas teismų praktikoje. Tiek turtinės, tiek neturtinės žalos atlyginimo atveju, praktikoje kyla iššūkių dėl žalos pobūdžio, ar jos apimties nustatymo. Vertinant atsiradusią žalą CK 6.272 straipsnio ribose ir jos atlyginimo dydį, teismų praktikoje vadovaujamasi objektyviai asmeniui atsiradusias nuostolias (turtinė žala), bei sąžiningumo, protingumo ir teisingumo principais (neturtinė žala). Nors teismų praktikoje egzistuoja ir kiti žalos atlyginimo nustatymo kriterijai, jų taikymas yra grindžiamas plačia nešališko ir nepriklausomo teismo diskrecija. Todėl yra daroma prielaida, kad vadovaujantis subjektyviaisiais kriterijais, baudžiamojo proceso metu patirtos žalos atlyginimas ne visuomet yra aiškus ir apibrėžtas, o visiško nuostolių atlyginimo principas yra užtikrinamas fragmentiška apimtimi. Teismų praktikoje galima fiksuoti aibę atvejų, kuomet ieškiniu prašomos sumos turi vienareikšmį skirtumą su teismo priteisiamomis sumomis ne tik atlygintino dydžio prasme, bet taip pat ir teismo išaiškinimo, kodėl skirtumas toks ryškus, stoka. Ši aplinkybė suponuoja būtinybę analizuoti skirtumo priežastis: ar jos kyla dėl teismų taikomų kriterijų, įrodymų vertinimo ypatumų, ar dėl pačių žalos atlyginimo standartų neapibrėžtumo. Palyginimui, dėmesys skiriamas užsienio valstybių formuojamai praktikai, kaip pavyzdžiui Vokietija, Norvegija ar Estija, kuriose yra nustatyti mechanizmai ar sąrašai, kurių pagalba yra atlyginami nuostoliai, ar atsiradusi žala. Šio tyrimo ribose aktualūs yra ir Europos Žmogaus Teisių Teismo formuojami žalos atlyginimo standartai ir jų pritaikomumas nacionalinėje teismų praktikoje, siekiant užtikrinti veiksmingą teisių gynimo mechanizmą ir teisingą kompensaciją nukentėjusiajam asmeniui. Išsamesniam problemos analizavimui, svarba yra siejama su baudžiamojo proceso neteisėtų veiksmų samprata teismų sistemoje bei visiško nuostolių atlyginimo principu CK 6.272 straipsnio ribose. Lygiai taip pat, ši problema yra aktuali ne tik

teisinėje sistemoje, bet ir patiems nukentėjusiesiems asmenims, kadangi jų dalyvavimas šiame procese ir siekis įgyvendinti savo teises yra neatsiejamas su šio tyrimo pozicija.

Tyrimo naujumas atsiskleidžia kartu su temos aktualumu, kadangi nors teismų praktika dėl žalos atlyginimo CK 6.272 straipsnio pagrindu ir yra gausi, tačiau žvelgiant į jos turinį, akivaizdu, kad joje aptinkamas skirtingas nuostolio dydžio vertinimas ir tam naudojamų kriterijų standartas. Taip pat, šia tema nėra gausu mokslinių tyrimų, pagrindžiančių susiformavusią problemą. Mokslinių darbų galima aptikti dėl pavienės susiklosčiusios problemos, kaip pavyzdžiui, visiško nuostolių atlyginimo principo esmę ir jo subjektyvias išimtis savo moksliniame straipsnyje analizavo R. Jankutė². Didelę dalį mokslinių darbų, susijusių tema, yra rašęs M. Šalčius³. Arba, kartu su M. Biliumi, moksliniuose tyrimuose analizavo kai kuriuos baudžiamojo proceso pažeidimus žalos atlyginimo kontekste, ar jų santykį su civiliniu procesu⁴. Aktualus yra M. Šalčiaus daktaro disertacijos tyrimas⁵, kuriame autorius aptarė žalos, kilusios baudžiamojo proceso pažeidimu, atlyginimo problematiką. Kiti autoriai yra palietę valstybės civilinės atsakomybės esmę ir jos raidą Lietuvoje, taip pat yra užsienio valstybių autorių tyrimų, kurie atskiruose straipsniuose aptarė pavienius šio darbo probleminius aspektus.

Tyrimo tikslas. Nustatyti, ar Lietuvos teismų praktikoje taikomi kriterijai, kuriais yra remiamasi žalos atlyginimo bylose, CK 6.272 straipsnio pagrindu, užtikrina visiško nuostolių atlyginimo principo įgyvendinimą.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atskleisti baudžiamojo proceso veiksmų neteisėtumo turinį.
2. Atskleisti visiško nuostolių atlyginimo principą ir jo turinį.
3. Nustatyti priežastis, dėl kurių atlyginant baudžiamojo proceso pažeidimu atsiradusią žalą yra svarbu vadovautis visiško nuostolių atlyginimo principu ir identifikuoti kriterijus, kuriais yra vadovaujama atlyginant žalą.
4. Ištirti užsienio valstybių praktiką dėl baudžiamojo proceso pažeidimu atsiradusios žalos atlyginimo

Tyrimo objektas. Visiško nuostolių atlyginimo principo įgyvendinimo problematika CK 6.272 straipsnio kontekste.

Tyrimo metodai. Tiriant baudžiamojo proceso metu padarytos žalos atlyginimą bei jo metu užtikrinamą visiško nuostolių atlyginimo principą naudotasi aprašomuoju tyrimo metodu, logine ir lyginamąja analize.

² R. Jankutė, „Visiško nuostolių atlyginimo principo, kilus deliktinei atsakomybei, taikymo išimties – subjektyviosios prigimties faktoriai“, *Socialinių mokslų studijos* 5, nr. 1 (2013), <https://www.lituanistika.lt/content/45281>.

³ Pvz.: M. Šalčius, „Procesinių prievartos priemonių taikymo pažeidimas ir pareiga atlyginti žalą“, *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka*, nr. 10 (2013), <https://www.lituanistika.lt/content/73254>. M. Šalčius, „Baudžiamojo proceso veiksmų (sprendimų) teisėtumo vertinimas baudžiamajame ir civiliniame procesuose“, *Teisės apžvalga* 22, nr. 2 (2020), <https://doi.org/10.7220/2029-4239.22.2>.

⁴ Pvz.: M. Šalčius, M. Bilius, „Baudžiamojo proceso veiksmų teisėtumo vertinimas žalos atlyginimo kontekste“, *Jurisprudencija* 23, nr. 2 (2016), <https://doi.org/10.13165/JUR-16-23-2-05>. M. Šalčius ir M. Bilius, „Baudžiamojo proceso pažeidimu padarytos žalos atlyginimo teisinis reguliavimas ir vertinimo teismų praktikoje problematika“, *Teisės apžvalga* 2, nr. 14 (2016), <http://dx.doi.org/10.7220/2029-4239.14.21>.

⁵ M. Šalčius, „Neteisėtais baudžiamojo proceso veiksmais padarytos žalos atlyginimo problematika“ (daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, 2021).

Aprašomasis tyrimo metodas taikomas siekiant išsamiai apžvelgti bei sitemiškai pateikti nacionaliniu mastu įgyvendinamą žalos atlyginimo reglamentavimą, dėl baudžiamojo proceso pažeidimų ir įvertinti nacionalinių ir tarptautinių teismų taikomus, žalos atlyginimo kriterijus.

Loginės analizės metodas buvo pasitelktas tiriant teisės aktus, analizuojant mokslinę literatūrą ir nagrinėjant teismų praktiką. Taip pat šis metodas buvo naudojamas analizuojant užsienio valstybių žalos atlyginimo reglamentavimą ir praktiką.

Lyginamoji analizė buvo sistemingai naudojama kartu su kitais išvardintais metodais, lyginant nacionalinę bei tarptautinę teisę ir jos normas. Autoriaus pasirinktos valstybės, lyginamajai analizei atlikti, yra Vokietija, kaip kontinentinę teisę reprezentuojanti valstybė. Norvegija buvo pasirinkta, kaip reprezentatyvus Šiaurės Europos šalių teisės pavyzdys. Estija buvo pasirinkta, kaip viena iš Baltijos šalių atstovių, turinti didesnių istorinių ir kultūrinių panašumų su Lietuva.

VISIŠKO NUOSTOLIŲ ATLYGINIMO PRINCIPAS LR CK 6.272 STRAIPSNIO KONTEKSTE

Lietuvos Respublikoje žalos atlyginimas yra galimas tiek teismine, tiek ikiteismine tvarka. Ikiteisminės tvarkos vykdytoja, Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija, ir šios priimti sprendimai yra saistomi Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo ir atstovavimo valstybei ir Lietuvos Respublikos Vyriausybei, įstatymo. Minėto įstatymo ribose žalos atlyginimas paisomas limituota pinigine kompensacija, t. y. turtinė žala negali viršyti 10 000 eurų ir neturtinė 5 000 eurų⁶. Anot M. Šalčiaus, dažna praktika rodo, kad asmenys yra linkę rinktis teisminį kelią, dėl egzistuojančio kartinio kriterijaus, kaip kompensuojamos sumos ribojimas⁷. Todėl akivaizdu, kad dėl šios priežasties, asmenys renkasi teisminį kelią, kadangi atlyginamos žalos dydis instancinė tvarka nėra ribojamas.

Lietuvos teisinėje sistemoje žalos atlyginimas reglamentuojamas vadovaujantis, ne tik Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos civiliniu ar baudžiamojo proceso kodeksu, bet taip pat ir teisme formuojama praktika. Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare, privalo atsižvelgti ir į EŽTT, pagal Europos žmogaus teisių konvenciją, formuojamą praktiką. Vadinasi asmens teisė, kuri nėra ginama nacionaliniu mastu, privalo būti užtikrinta tarptautiniu. Šio tyrimo ribose, aktualus yra CK 6.272 straipsnis, kuriame reglamentuojama valstybės atsakomybė už žalą, atsiradusią dėl ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuroro, teisėjo ir teismo (toliau – pareigūnų ir teismo) neteisėtų veiksmų, atlyginimo principai⁸. Teisės teoretikas prof. A. Vaišvila teigia, kad „[t]eisinė atsakomybė - tai teisinis įpareigojimas teisės subjektams garantuoti naudojimąsi savo teisėmis atitinkamų pareigų vykdymu nurodant, kad tokių pareigų nevykdymas virs atitinkamų teisių praradimu“⁹. Šis teiginys tyrimo kontekste yra suprantamas, kaip baudžiamąją procesinę veiklą vykdančių subjektų įsipareigojimas veikti įstatymo nustatytose ribose, o pareigų peržengimas arba atitinkamo įstatymo nevykdymas (neveikimas) virs teisine

⁶ Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo ir atstovavimo valstybei ir Lietuvos Respublikos Vyriausybei įstatymas, *Valstybės žinios* 56-2228 (2002).

⁷ M. Šalčius, „Procesinių prievartos priemonių taikymo pažeidimas ir pareiga atlyginti žalą“, *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka*, nr. 10 (2013): 243-244. <https://www.lituanistika.lt/content/73254>.

⁸ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, *Valstybės žinios* 74-2262 (2000).

⁹ A. Vaišvila, *Teisės teorija* (Vilnius: Justitia, 2000), 350.

atsakomybe. Kilusi teisinė atsakomybė yra Lietuvos valstybės deliktinės atsakomybės pareiga asmenims atlyginti žalą, atsiradusią dėl pačios valstybės institucijų, ar pareigūnų atliktų neteisėtų veiksmų ar neveikimo.

Baudžiamojo proceso pažeidimai siaurąja prasme suprantami, kaip veiksmai, prieštaraujantys įstatymų, ar kitų teisės aktų nuostatomis, specialiesiems subjektams tai atliekant veikimu, arba neveikimu¹⁰. Kitaip tariant, baudžiamajame procese dalyvaujančių pareigūnų ir/ar teismo, įstatymuose įtvirtintų įgaliojimų viršijimas, arba pareigų netinkamas vykdymas. Neteisėtumas neapsiriboja vien formaliu įstatymo pažeidimu, svarbus yra ir teisėtumo principo paisymas, kuris yra vienas iš pamatinių vertybių valstybėje. BPK žalos atlyginimą riboja konkretūs procesiniai veiksmai, tokie kaip neteisėtas sulaikymas, suėmimas, ar nuteisimas¹¹. Teisę reikalauti žalos atlyginimo turi tik procesinį statusą įgiję subjektai, tokie kaip įtariamasis, kaltinamasis ar išteisintas asmuo¹². Lygiai taip pat, žala specialiesiems subjektams atlyginama ir tais atvejais, kuomet yra nustatomi esminiai paties kodekso reikalavimų pažeidimai, kurie yra abstrakčiai įtvirtinti BPK 369 straipsnio 3 dalyje¹³. Pavyzdžiui, nepilnamečių vaikų akivaizdoje atliktas ikiteisminio tyrimo procesinis veiksmas pareigūnams nepasikreipiant į Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybą, ir nepranešant, kad procesinis veiksmas buvo atliktas nepilnamečio akivaizdoje. Vienareikšmiškai, ne kiekvienu atveju tai galėtų būti laikoma esminiu pažeidimu, suvaržiusiu kaltinamojo teises, ar sukludžiusiu teismui išsamiai ir nešališkai išnagrinėti bylą. Esmingumo kriterijus pasižymi tam tikro procesinio veiksmo realumu, t. y. kiekvienoje baudžiamojoje byloje veiksmų (ne)teisėtumas yra vertinamas individualiai, kaip tarkime, ar kažkuris BPK normos pažeidimas gali būti išreikštas, kaip pažeidęs kaltinamojo teises ar sukludęs teismui išsamiai ir nešališkai išnagrinėti bylą, o kitoje byloje priešingai – pažeidimų gali ir nenustatyti, dėl esmingumo kriterijaus mažareikšmiškumo¹⁴.

Tuo tarpu, CK neteisėtus veiksmus detalizuoja, kur kas plačiau. Civilinėje teisėje neteisėtumo sąvoką interpretuoti būtų galima labai plačiai, kadangi kiekvienu atveju vertintina individualiai susiklosčiusi situacija¹⁵. Konkrečiau, CK 6.246 straipsnyje neteisėti veiksmai yra apibrėžiami, kaip įstatyme, ar sutartyje nustatytos pareigos nevykdymas arba draudžiamų veiksmų atlikimas, taip pat pareigos elgtis atidžiai ir rūpestingai pažeidimas¹⁶. Aptarta įstatymo norma yra bendroji, palyginti su šio tyrimo kontekste aktualiu, specialiuoju CK 6.272 straipsniu. Pastarajame neteisėtais veiksmais įvardijami neteisėtas suėmimas, kardomosios priemonės taikymas, neteisėtas procesinių prievartos priemonių pritaikymas bei neteisėtas arešto paskyrimas¹⁷. Priešingai nei BPK, CK pozicija pateikia platesnį neteisėtų veiksmų vertinimą, suteikiant asmenims lankstesnes galimybes apginti savo pažeistas teises. Tačiau, lygiai taip pat,

¹⁰ M. Šalčius, M. Bilius, „Baudžiamojo proceso veiksmų teisėtumo vertinimas žalos atlyginimo kontekste“, *Jurisprudencija* 23, nr. 2 (2016): 243, <https://doi.org/10.13165/JUR-16-23-2-05>.

¹¹ M. Šalčius, M. Bilius, „Baudžiamojo proceso pažeidimu padarytos žalos atlyginimo teisinis reguliavimas ir vertinimo teismų praktikoje problematika“, *Teisės apžvalga* 14, nr. 2 (2016): 364, <http://dx.doi.org/10.7220/2029-4239.14.21>.

¹² *ibid.*

¹³ *supra note*, 6.

¹⁴ M. Šalčius, „Baudžiamojo proceso veiksmų (sprendimų) teisėtumo vertinimas baudžiamajame ir civiliniame procesuose“, *Teisės apžvalga* 22, nr. 2 (2020): 32, <https://doi.org/10.7220/2029-4239.22.2>.

¹⁵ I. Žalėnienė, „Kai kurie atstovo atsakomybės civiliniame procese taikymo teoriniai aspektai“ *Jurisprudencija* 44, nr. 52 (2004): 145, <https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/3274>.

¹⁶ *supra note*, 6.

¹⁷ *supra note*, 6.

kaip BPK, taip ir CK yra nustatytos konkrečios, baigtinį sąrašą turinčios, valstybės atsakomybės ribos, kontroliuojančios veiksmų neteisėtumo limitą.

Lietuvos teisinę sistemą sudaro ne tik Lietuvos teisės aktai, bet ir tarptautinės sutartys. Valstybė yra įsipareigojusi užtikrinti žmogaus teisių apsaugą platesniu mastu, net jei tai nėra tiesiogiai numatyta nė viename iš nacionalinių įstatymų¹⁸. Pavyzdžiui, 2007 metais EŽTT byloje buvo išaiškinta, kad teismai privalo imtis visų įmanomų priemonių, kad nacionalinių teismų procesas nebūtų uždelstas, nes tai riboja ne tik kaltinamojo, bet ir visų kitų proceso dalyvių teises vadovaujantis Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsniu¹⁹. Vadinas, nors nacionaliniu mastu baudžiamojo proceso pažeidimai, dėl pernelyg ilgo proceso neužtikrina šios teisės, tačiau, būdama Europos Sąjungos narė, Lietuva privalo ją garantuoti.

Apibendrinant tai, kas išdėstyta, darytina išvada, kad veiksmų neteisėtumo vertinimas Lietuvoje yra pakankamai ribotas ir formalus. Apžvelgiant nacionalinių įstatymų reglamentavimą, yra įžvelgiamas neteisėtų veiksmų, už kuriuos yra atlyginama žala, sąrašo baigtumas. Pagal nacionalinius įstatymus, teisė reikalauti žalos atlyginimo atsiranda tik tuo atveju, jeigu neteisėti veiksmai atitinka įstatyme nustatytus pagrindus, arba yra konstatuoti esminiai BPK pažeidimai. Todėl atsižvelgiant į šį aspektą, pavyzdžiui, dėl neproporcingai taikytų procesinių prievartos priemonių, tokių kaip, nuolatinės kratos, ar vykdytinios apklausos, asmenį išteisinus, ar prieš jį nutraukus baudžiamąją bylą, šis neturės teisinio pagrindo kreiptis į teismą dėl žalos atlyginimo. Tuo tarpu EŽTT požiūris į neteisėtumą yra labiau orientuotas į faktinį asmens teisių pažeidimą ir galimybę jas ginti. Vadinsi, plėsti nacionalinį žalos atlyginimo reglamentavimą, atsisakant neteisėtų veiksmų baigtinio sąrašo bei labiau integruoti tarptautinius žmogaus teisių apsaugos standartus yra būtinybė.

VISIŠKO NUOSTOLIŲ ATLYGINIMO PRINCIPO TURINYS

Visiško nuostolių atlyginimo principas (lot. *Restitutio in integrum*) yra taikomas, siekiant užtikrinti, kad nukentėjęs asmuo būtų sugrąžintas į padėtį, kurioje šis buvo prieš pažeidimą²⁰. Šio principo reglamentavimas įtvirtintas Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalyje, kaip blanketinė norma, nukreipianti į kitus įstatymus, kartu pateikiant Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo išaiškinimą, kad šis principas yra žalos santykiui priskiriamas ypatumas, susijęs su atlyginimo nustatymu ir jo forma²¹. Kilus deliktinei teisei atsakomybei žalą, Lietuvos Respublika, yra įpareigota atlyginti, tiek turtinę, tiek neturtinę bei užtikrinti Konstitucijoje įtvirtintą visiško nuostolių atlyginimo principą. Teisingas ir adekvatus – taip yra apibrėžiamas žalos atlyginimas teisės doktrinoje ir teismų praktikoje. Turtinės žalos atlyginimą pilna apimtimi įmanoma

¹⁸ A. N. p. Valstybė (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2007, 3K-7-7/2007).

¹⁹ Makarenko p. Ukrainą (Europos Žmogaus teisių Teismas 2007, 622/11).

²⁰ Fellmeth, Aaron X., ir Maurice Horwitz, *Guide to Latin in International Law*, (Oxford University Press, Incorporated, 2009), 256, <https://ebookcentral-proquest-com.ezproxy.vdu.lt:2443/lib/vmulib-ebooks/detail.action?docID=3053797>.

²¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimą „Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“

apskaičiuoti objektyviai, kadangi šiuo atveju yra vertinami realiai patirti piniginiai nuostoliai. Tuo tarpu neturtinės žalos atlyginimas yra komplikotas, turint omenyje tai, kad neturtinė žala pasireiškia asmens emociniais išgyvenimais, pažeistomis konstitucinėmis vertybėmis ir kitomis, subjektinėmis skriaudomis, kurių neįmanoma įvertinti pinigine išraiška. Vis dėlto, sąlyginis neturtinės žalos vertinimas yra įmanomas vykdant kompensacinę jos funkciją, sudarant prielaidas asmeniui, kiek įmanoma teisingiau atlyginti tai, ką šis prarado²². Tai patvirtina ir teismų jurisprudencija, kurioje nurodoma, kad „[n]eturtinės žalos atlyginimo atveju žala yra padaroma vertybėms, kurios neturi piniginės išraiškos, todėl neturtinės žalos atlyginimo atveju visiško žalos atlyginimo principas objektyviai negali būti taikomas visa apimtimi“²³.

Kiekviena byla yra individuali, todėl ir vertindamas žalos dydį, teismas atsižvelgia į konkrečiai bylai aktualias, reikšmės turinčias, aplinkybes bei bendruosius, sąžiningumo, teisingumo ir protingumo, teisės principus²⁴. Akivaizdu, kad CK 6.250 straipsnyje pateikti neturtinės žalos atlyginimo kriterijai yra atraminiai ir šių sąrašas nėra baigtinis, todėl teisingas ir proporcingas vertinimas yra įgyvendinamas nepriklausomo, nešališko ir objektyvaus teismo įsitikinimu. Atlikta teismų praktikos analizė parodė, kad vertinant neturtinės žalos dydį, teismas išvardindamas bendruosius teisės principus nepateikia detalios principų išaiškinimo esmės ir kokie argumentai „slypi“ po jais. Šį aspektą tyrimo išvadose pateikė ir S. Cirtautienė, akcentuodama, kad teismas neįvertina visų įstatyme priimtų kriterijų, jų neskaido į požymius – todėl tai lemia netinkamą neturtinės žalos instituto taikymą²⁵. Autorius pastebi, kad nors neturtinės žalos atlyginimo kriterijai ir yra įtvirtinti įstatymiškai ir apskritai įtraukiami į bylą, tačiau teisingas ir objektyvus jų vertinimas yra paliekamas teismo diskrecijai. Iš pozityviosios teisės kildinami principai persipina kartu su teisinės tvarkos dvasia, to pasekoje sukeliant iššūkius jų teoriniam ir praktiniam prisitaikymui teisinėje sistemoje – problemiškas kildinamas išaiškinant principo veikimą ir jo apibrėžtį²⁶. Remiantis bendraisiais principais, kuriuos taikant yra užtikrinamas visiškas žalos atlyginimo principas, nėra išaiškinama jų esmė sprendime, todėl jų neapibrėžtumas lemia skirtingas interpretacijas sprendimuose.

Atlyginant žalą, svarbu yra pasitelkti ir subjektyviaisiais žalos atsiradimo faktoriais, kurie leidžia mažinti atlyginimo dydį, jeigu kaltinamasis prie atsiradusios žalos prisidėjo tyčiniiais veiksmais²⁷. Minėti veiksniai, CK 6.251 straipsnyje yra įvardijami kaip: atsakomybės prigimtis, šalių turtinė padėtis ir jų tarpusavio santykiai²⁸. Pavyzdžiui, atsižvelgiant į asmens elgesį ir šiam tiesiogiai prisidėjus prie žalos atsiradimo, teismas turi pareigą proporcingai sumažinti žalos atlyginimą. Nepateisinamu elgesiu gali būti laikomas, praktikoje dažnai pasitaikantis, sąmoningas proceso vilkinimas, ar piktnaudžiavimas savo procesinėmis teisėmis. Svarbus momentas, siekiant įgyvendinti pažeistas Žmogaus teisių konvencijos teises yra tai, kad Kasacinis

²² Ibid.

²³ Pvz.: A. N. p. Valstybė (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2007, 3K-7-7/2007). J. R. p. Valstybė (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2010, 3K-3-75/2010). E. Ž. ir G. Ž. p. Valstybė (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2018, e3K-3-347-687/2018). R. A. p. Valstybė (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2023, e3K-3-24-421/2023).

²⁴ supra note, 6.

²⁵ S. Cirtautienė, „Neturtinės žalos atlyginimas kaip neturtinių vertybių gynimo būdas“, Jurisprudencija 71, nr. 63 (2005): 13, <https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/3019>.

²⁶ G. Lastauskienė, „Teisės principai Lietuvos teisės sistemoje: lemia ar nukreipia?“, University Open Series, (2024): 344, <https://doi.org/10.15388/KJL.2023.10>.

²⁷ supra note, 1: 295-297.

²⁸ supra note, 6.

teismas savo praktikoje pripažįsta neturtinės žalos atlyginimo galimybę net ir tuo atveju, kai priteista suma yra mažesnė, nei EŽTT panašiose bylose nustatytas teisingas atlyginimas, tačiau pabrėžia, jog toks atlyginimas negali būti nepagrįstai mažas²⁹. Žinoma, tokią teismo poziciją galima būtų kritikuoti, kadangi šis požiūris gali kelti pavojų visiško žalos atlyginimo principui, nukentėjusįjį paliekant be adekvačios ir teisingos kompensacijos. Tačiau šiuo aspektu pasisakydamas EŽTT teigia, kad „[t]ai, ar priteistas žalos atlyginimas yra pakankamas, vertinama priklausomai nuo visų bylos aplinkybių; tai apima ir priteisto dydžio vertę atsižvelgiant į pragyvenimo standartus ir bendrą pajamų lygį susijusioje valstybėje, ir tai, kad teisinės gynybos priemonė nacionalinėje sistemoje yra artimesnė ir lengviau prieinama, negu peticijos EŽTT pateikimas“³⁰. Aptartų, bendrinių kriterijų sąrašas nėra baigtinis, tuo labiau nėra visuomet ir lemiamas, todėl praktikoje, siekiant atitinkamai įvertinti neturtinę žalą, teismas remiasi ir kitais, individualiai situaciją atitinkančiais kriterijais³¹.

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, darytina išvada, kad visiško nuostolių atlyginimo principo užtikrinimas yra paremtas teisingu ir adekvačiu žalos atlyginimu. Visgi, visiško nuostolių atlyginimo principo įgyvendinimas pilna apimti, ypač neturtinės žalos atveju, yra neįmanomas dėl akivaizdžių praktinių ir loginių priežasčių. Svarbiausia, daugiausiai moralės ir žinių reikalaujanti priežastis yra neturtinių vertybių įvertinimas pinigine išraiška. Įstatymuose įtvirtintų ir teismų praktikoje naudojamų sąžiningumo, teisingumo ir protingumo principų išaiškinimas sprendimuose ar nutartyse, užtikrintų svaresnį dydžio apibrėžtumą, turėtų atraminį pagrindą kompensuojamojo dydžio suvokime. Siekiant užtikrinti visiško nuostolių atlyginimo principą, teismų praktikoje, kiekvienu atveju žalos atlyginimas vertinamas teismui atsižvelgiant ne tik į bendruosius, įstatyme įtvirtintus, bet taip pat, ir į konkrečiai bylai, individualiai pritaikomus kriterijus, ar byloje esančias aplinkybes.

NEVIENODOS TEISMŲ PRAKTIKOS DĖL CK 6.272 STRAIPSNIO TAIKYMO PROBLEMATIKA

Teismų praktika CK 6.272 straipsnio taikymo ribose yra gan plati ir dinamiška. Atliekant teismų praktikos analizę, dėmesys buvo skiriamas į žalos, dėl neteisėtų baudžiamojo proceso veiksmų atlyginimo vertinimą ir formuojamus kriterijus, kaip jie yra apibūdinami, kokio žalos atlyginimo buvo reikalaujama ir koks buvo priteistas³².

Nagrinėjant civilinę bylą dėl žalos, atsiradusios neteisėtais baudžiamojo proceso veiksmais atlyginimo, teismai vadovaujasi civilinę atsakomybę reglamentuojančiomis teisės normomis, pagal civilinio proceso nustatytas įrodinėjimo ir įrodymų vertinimo taisykles³³. Pažymėtina, kad valstybės deliktinė atsakomybė yra laikoma griežtąja, todėl ieškovas nėra įpareigotas įrodinėti pareigūnų kaltę, tačiau vadovaujantis civilinio proceso taisyklėmis, yra keliamos trys atsakomybės sąlygos: ieškovas privalo įrodyti neteisėtų veiksmų egzistavimą, žalos faktą ir

²⁹ K. B. p. Valstybė (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2018, e3K-3-445-611/2018).

³⁰ Mironovas ir kiti p. Lietuvą (Europos Žmogaus teisių Teismas 2015, 40828/12).

³¹ *supra* note, 3: 201.

³² Atliktos analizės apimtis buvo trisdešimt, 2015-2025 metų, Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartys civilinėse bylose ir jose formuojama teismų praktika.

³³ A. K. p. Valstybė (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2025, 3K-3-17-403/2025).

priežastinį ryšį, atsiradusį tarp neteisėtų veiksmų ir žalos³⁴. Neįrodžius bent vieno jų, žalos atlyginimas yra negalimas³⁵. Pavyzdžiui, neturtinės žalos atlyginimo atveju, ne kiekvienas nukentėjusysis geba pagrįsti patirtus padarinius, ko pasėkoje kyla įrodinėjimo ir įrodymų vertinimo problema, kuri gali lemti skirtingą sprendimą³⁶. Tai atskleidė ir teismų praktikos analizė³⁷, kuomet nukentėjusieji neturėjo pakankamai įrodymų arba nesugebėjo įrodyti atsiradusios žalos, todėl daugumoje bylų, priteisiama žala ženkliai būdavo sumažinta.

Praktikoje neretai pasitaiko situacijų, kuomet žalos atlyginimo byloje, teismas procesinių veiksmų teisėtumą vertina priešingai, nei kad jį vertino baudžiamojoje byloje, tokiu atveju taikydamas kasacinėje jurisprudencijoje suformuluotas, bendrąsias atsakomybės taikymo sąlygas bei specifinį, esminės reikšmės asmens teisių pažeidimui turintį, pareigūnų klaidos, kriterijų³⁸. Todėl teismas, nagrinėdamas valstybės civilinės atsakomybės klausimą, gali pripažinti tam tikrą baudžiamojo proceso veiksmą, ar sprendimą neteisėtu, net jei baudžiamojoje byloje jis buvo pripažintas priešingai³⁹. Vargu, ar tokie argumentai, skirtingai vertinant veiksmų teisėtumą skirtingose procesuose yra pakankami⁴⁰. Ši situacija kelia prejudicinio sprendimo reikalingumą, kuomet aukštesnės instancijos teismo, šiuo atveju – baudžiamųjų bylų, sprendimo negalėtų pakeisti žemesnių instancijų civilinių bylų teismai – tokiu būdu užtikrinant, kad baudžiamojoje byloje nustatytos aplinkybės būtų nuosekliai taikomos civilinėse byloje, išskyrus atvejus, kai objektyviai egzistuoja nauji įrodymai, ar specifiniai civilinės atsakomybės taikymo kriterijai, pateisinantys kitokį sprendimą. Pavyzdžiui, teismas atsižvelgdamas į pateiktus bylos faktus, dėl pareigūnų atsakomybės, vertina ne tik specialiąsias teisės normas, reglamentuojančias pareigūnų atsakomybę, bet taip pat, vadovaujasi ir bendraisiais teisės principais, kylančiais iš Konstitucijos ir tarptautinių susitarimų, todėl nustatęs, kad minėti teisės aktai numato atsakomybę už panašius veiksmus, pagal analogiją taiko CK 6.272 straipsnio nuostatas⁴¹. Pastebėtina, kad egzistuojant priežastiniui ryšiui, kaip privalomajai įrodinėjimo sąlygai, teismai sprendžia, ar valstybės atsakomybė toje situacijoje turi būti taikoma visa apimtimi, t. y., ar tam tikri pareigūnų veiksmams, ar neveikimas buvo pakankamas pagrindas žalai atsirasti. Vadinasi, nevienodas teisėtumo vertinimas, kiekvienu atveju individualiai vertinamas pareigūnų klaidos kriterijus bei skirtinga valstybės atsakomybės apimtis, kiekviename sprendime gali turėti skirtingos įtakos ne tik žalos atlyginimo kontekste, bet taip pat ir užtikrinant teismų nuoseklumą formuojant praktiką.

Teismų praktikoje, bendrieji žalos atlyginimo kriterijai yra gan abstraktaus pobūdžio, tačiau teismas vertindamas bylą remiasi ne tik nacionaline praktika, bet lygiai taip ir EŽTT formuojama jurisprudencija panašiose byloje. Kiekvienoje byloje, kaip taisyklė, pamatiniai kriterijai yra įvardijami atitinkantys: konstitucinį teisingo žalos atlyginimo principą, CK 6.250 str 2d.

³⁴ Pvz.: S. R. p. Valstybė (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2011, 3K-7-375/2011). K. J. ir K. J. p. Valstybė (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2019, 3K-3-231-695/2019).

³⁵ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, *Valstybės žinios* 36-1340 (2002).

³⁶ *supra note*, 3: 202.

³⁷ Pvz.: S. J. p. Valstybė (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2023, 3K-3-153-313/2023). K. J. ir K. J. p. Valstybė (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2019, 3K-3-231-695/2019). J. K. p. Valstybė (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2024, 3-153-684/2024).

³⁸ S. Š. p. Valstybė (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2019, e3K-3-353-313/2019).

³⁹ *supra note*, 12: 31.

⁴⁰ *supra note*, 8: 243-245.

⁴¹ *supra note*, 6.

įvardintus bendruosius žalos atlyginimo ir tokios kategorijos bylose taikomus teismo nustatytus kriterijus, sąžiningumo, teisingumo ir protingumo imperatyvus, bei su byla individualiai susijusius kriterijus, kurie atitinka žalos atsiradimo aplinkybes⁴². Pateiktas pagrindinis ir gana platus kriterijų sąrašas, autoriaus įsitikinimu, reikalauja elementaraus šių kriterijų išaiškinimo, kadangi lingvistiškai analizuojamuose sprendimuose taip ir nėra atskleidžiama bendra, taikomų kriterijų esmė. Tuo tarpu žvelgiant per tarptautinę prizmę, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, sprenddamas, pavyzdžiui, ar buvo pažeista asmens teisė į kuo trumpiausią (įmanomai trumpiausią) procesą, vadovaujasi EŽTT praktikoje formuojamais kriterijais, kurie pasireiškia kaip: konkrečios bylos sudėtingumo, asmens, kurio baudžiamasis persekiojimas vykdytas, elgesiu, valstybės institucijų elgesiu organizuojant bylos procesą, bei baudžiamajame procese sprendžiamų klausimų reikšmės pareiškėjui, taikymu⁴³. Atsižvelgiant į kiekvieną iš EŽTT suformuotų kriterijų, nors jų išaiškinimai ir nėra pateikti byloje, tačiau jų formuluotė turi konkretų pagrindą į ką yra atsižvelgiama individualiu atveju. Kaip teismas pabrėžia, nei civilinis kodeksas, nei Konstitucija neįtvirtina atlygintinų sumų maksimalaus ar minimalaus dydžio, tačiau, žalos dydžiui vertinti yra išskiriamas nebaigtinis sąrašas kriterijų, pagal kuriuos ir yra nustatinėjamas atsiradusios žalos dydis⁴⁴. Be abejonės, sutiktina, kad pavienis kriterijų išvardijimas nėra pakankama sąlyga efektyviam jų taikymui teismų praktikoje, būtinas ne tik aiškus jų turinio atskleidimas, bet ir nuoseklus išaiškinimas.

Antai, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, 2025 m. sausio 23 d. nutartyje, ieškovas pareikalavo 330,000 Eur., neturtinės žalos atlyginimo dėl, kaip byloje pateikta, dalies dirbtinai inicijuotų ikiteisminių tyrimų, nepagrįstai ilgo proceso, kuris tęsėsi daugiau, kaip vienuolika metų, daugybės teismo posėdžiuose taikytų suvaržymų bei procesinių teisių pažeidimų. Ieškovui buvo nepataisomai sugadinta sveikata, dėl stipraus streso, nerimo ir baimės jausmo patyrė keturis infarktus, atsirado depresija, nerimas, nemiga, šie tęsėsi daugiau, kaip dešimt metų, buvo pažemintas ieškovo orumas ir autoritetas, nesuteikiant atitinkamo maitinimo sąlygų. Padaryta žala, kuriai kilti sąlygas savo tyčiais veiksmais sudarė pareigūnai bei institucijos, ieškovo atžvilgiu vykdę provokacijas, inicijavę ikiteisminius tyrimus, aplaidžiai vykdę pareigas, neįžvelgę atliekamų tyrimų neteisėtumo⁴⁵. Teismas byloje argumentavo, kad kriterijai, kurie atitinka individualius bylos požymius, konstitucinį teisingo žalos atlyginimo principą, CK 6.250 straipsnio 2 dalyje įtvirtintus ir tokios kategorijos bylose teismo taikomus neturtinės žalos nustatymo kriterijus, sąžiningumo, teisingumo ir protingumo imperatyvus, žalos atlyginimą sumažino, pasisakydamas, kad ieškovo keliami reikalavimai, kaip neteisėti, buvo pripažinti tik keli, t. y. užsitiesęs procesas ir netinkamas maitinimas, todėl teismas atsižvelgdamas į tai, žalos atlyginimą sumažino iki 3600 Eur⁴⁶. Atkreiptinas dėmesys, kad remiantis EŽTT praktika, šis yra išskyręs, autoriaus nuomone, rekomendacinio pobūdžio žalos atlyginimo kriterijus, kadangi, nacionaliniai teismai turi teisę, ir esant prioritetui pareigą, mažinti atlygintinas sumas,

⁴² Q. N. ir G. M. p. Valstybė (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2015, e3K-3-412-690/2015).

⁴³ Pvz.: G. L. p. Valstybė (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2009, 3K-3-428/2009). J. R. p. Valstybė (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2010, 3K-3-75/2010). S. R. p. Valstybė (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2011, 3K-7-375/2011). Grauslys p. Lietuvą (Europos Žmogaus teisių Teismas 2000, 36743/97). Norkūnas p. Lietuvą (Europos Žmogaus teisių Teismas 2009, 302/05).

⁴⁴ Pvz.: E. Ž. ir G. Ž. p. Valstybė (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2018, e3K-3-347-687/2018). K. D., E. D. ir U. D. p. Valstybė (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2018, 3K-3-217-690/2018). L. M. ir D. M. p. Ekstra žinios (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2009, 3K-3-26/2009);

⁴⁵ A. K. p. Valstybė (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2025, 3K-3-17-403/2025).

⁴⁶ *ibid.*

atsižvelgiant į kiekvieną bylą individualiai⁴⁷, arba priešingai, pritaikyti bylai EŽTT praktikoje nustatytas sumas. Pavyzdžiui, formuojamoje EŽTT praktikoje, byloje, dėl per ilgos baudžiamojo proceso trukmės, žalos atlyginimas yra fiksuojamas apie 3300 – 4000 Eur. Vienas iš atvejų yra, už šešerių metų penkių mėnesių trukmės procesą teismas atlygino 4000 Eur⁴⁸, taip pat, valstybėse, kuriose pragyvenimo lygis yra panašesnis su Lietuva, pavyzdžiui Vengrija ar Lenkija, už tą patį pažeidimą, trukusį vidutiniškai apie šešerius metus „bazinis“ atlyginimas svyruoja nuo 3300 iki kiek mažiau nei 4000 Eur⁴⁹. Už teisės pažeidimą, kaliniams nesuteikiant tinkamo maitinimo, EŽTT praktika nors ir nėra labai plati, tačiau už Konvencijos 3 straipsnio pažeidimus, bei blogas kalinimo sąlygas (15 parų administracinio arešto blogomis sąlygomis – itin perpildytose, ankštose, dusinančiose patalpose, be natūralios šviesos ir dažnai be gryno oro, be galimybės išeiti iš patalpų, verčiant miegoti apsirengus ant lentų kartu su kitais suimtaisiais ir keliais duonos gabalėliais per parą) atitinkamai buvo atlyginta 7000 Eur⁵⁰. Taip pat tranzito zonoje laikomų asmenų žalos atlyginimas, EŽTT praktikoje, dėl Konvencijos 3 straipsnio bei 5 straipsnio 1 ir 4 dalių pažeidimo priteistinos sumos svyruoja nuo 3000 iki 5000 Eur⁵¹. Taigi, grįžtant prie jau aptartos bylos, ieškovui, pripažino vienuolikos metų trukusį procesą, kaip neteisėtą, už kurį atlygino 2600eur, ir už maitinimo neužtikrinimą 1000eur. Byloje vienareikšmiškai yra įtraukiami bendriniai kriterijai, kuriais remiantis teismas priteisė ieškovui žalą, tačiau lyginant su EŽTT formuojama praktika, kuria lygiai taip pat, remiasi ir nacionaliniai teismai yra aptinkami neatitikimai ir stiprūs atlygintinų sumų šuoliai tarp formuojamos praktikos.

Štai, kitoje Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, 2023 m. gegužės 17 d. nutartyje ieškovei pareikalavus 150,000 Eur., neturtinės žalos atlyginimo dėl nepagrįstai vykdyto baudžiamojo persekiojimo, dešimt metų trukusio proceso ir neteisėto nuteisimo, ieškovei buvo sumenkinta teisininkės reputacija bei sutriko sveikata - gydėsi ambulatoriškai, buvo nustatytas potrauminis stresas, hipertenzija, dėl pareigūnų veiksmų ieškovė susirgo depresija⁵². Teismas byloje argumentavo kriterijais, kurie buvo išvardinti ir ankstesnėje byloje, taip pat, kaip kriterijus pažymėjo ir baudžiamojo persekiojimo pradėjimo pagrįstumą ir jo trukmę, bausmės rūšį, konkrečius atitinkamų baudžiamojo proceso metu priimtų sprendimų trūkumus, nepagrįsto baudžiamojo persekiojimo ir nuteisimo padarinius asmens sveikatai, įskaitant psichinę, padarinius profesiniam gyvenimui, panašiose bylose formuojama praktika, bei, kriterijų, kurį apibrėžė plačiau, tai bausmės padarinius asmeniniam gyvenimui t. y. ar nepagrįstai nuteistas asmuo turėjo šeimą, nepilnamečių vaikų, ar turėjo ypatingų užsiėmimų, kuriuos nutraukė paskirta bausmė. Atsižvelgęs į visas išvardintas aplinkybes, teismas žalos atlyginimą sumažino, pasisakydamas, kad ieškovės keliama reikalavimai, kaip neteisėti, buvo pripažinti visi, tačiau reikalaujama suma nebuvo proporcinga ir teisinga bei atsižvelgdamas į ieškovės teisėjo etikos pažeidimus žalos atlyginimą sumažino iki 50,000 Eur.

Aptartų bylų palyginimui, dėmesys skiriamas į atlygintinas sumas, kuriose yra aptinkamas vienareikšmis skirtumas. Atsižvelgiant į tai, kad abejose bylose procesas truko apytiksliai dešimt

⁴⁷ ibid.

⁴⁸ Gančo p. Lietuvą (Europos Žmogaus teisių Teismo 2021, 42168/19).

⁴⁹ Farkas ir kiti p. Vengriją (Europos Žmogaus teisių Teismo 2024, 11916/23). Strzałkowski p. Lenkiją (Europos Žmogaus teisių Teismo 2024, 21440/21).

⁵⁰ Kadikis p. Latviją (Europos Žmogaus teisių Teismo 2006, 62393/00).

⁵¹ O.Q. p. Vengriją (Europos Žmogaus teisių Teismo 2023, 53528/19). H.L. p. Vengriją (Europos Žmogaus teisių Teismo 2024, 37641/19).

⁵² V. S. p. Valstybė (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2020, 3K-3-210-695/2020).

metų, taip pat neturtinės vertybės, tokios kaip sveikata ir orumas buvo pripažintos, kaip pažeistos. Tačiau, vertinant neatskleistas individualias aplinkybes, priteisto žalos atlyginimo skirtumas sprendimuose įžvelgiamas net 46,400 Eur. Žinoma, Kasacinis teismas praktikoje pažymi, kad net ir esant analogiško pobūdžio neteisėtiems veiksams bylose, priteisiamų neturtinės žalos dydžių iš esmės suvienodinti neįmanoma, kadangi vertinant atsiradusią žalą, yra vertinama individualiai bylai priskirtinų kriterijų visuma, kurių reikšmė ir tarpusavio santykis gali skirtis⁵³. Autorius pažymi, kad vertinant bylą pagal individualius jos požymius, sutiktina, kad rezultatas gali skirtis, tačiau atsižvelgiant į bendrą neteisėtumo skaičių ir/ar jų pobūdį, teismų praktika turėtų būti vienodinama. Lygiai taip pat, teismų sprendimuose pastebimi reikšmingi skirtumai tarp priteisiamų žalos atlyginimo sumų nacionaliniu ir tarptautiniu lygiu. EŽTT analogiškose bylose priteisia didesnes sumas nei Lietuvos teismai. Nors pastarieji formaliai ir remiasi EŽTT formuojama praktika, tačiau nepaisant kitų, prieš tai aptartų aplinkybių, šios leidžia nukrypti nuo tarptautinės praktikos.

Apibendrinant tai, kas pasakyta, galima teigti, kad nukentėjusiųjų asmenų nesugebėjimas įrodyti civilinei atsakomybei kilti būtinųjų sąlygų yra lemiamas veiksnys, dėl ko yra įžvelgiamas skirtumas, tarp ieškiniu reikalautos ir teismo priteistos sumos. Nevienodas teisėtumo vertinimas skirtinguose procesuose kelia grėsmę aiškumo ir teisinio nuoseklumo principų įgyvendinimui. Prejudicinio sprendimo įgyvendinimas civilinėse bylose garantuos mažesnę žalos atlyginimo bylų masą ir pagerins procesų suderinamumą, taip užtikrinant veiksmingą ir teisingą žalos atlyginimo mechanizmą. Teismų praktikoje taikomi žalos, dėl neteisėtų baudžiamojo proceso veiksmų, atlyginimo kriterijai, nors ir yra taikomi byloje, tačiau kyla poreikis jų išaiškinimui, kad būtų aiškiai suprantamas elementarus jų turinys. Sutiktina su Lietuvos Aukščiausiojo teismo pozicija, kad neturtinės žalos dydžių suvienodinti neįmanoma, tačiau fragmentiškas žalos nustatymo kriterijų taikymas lemia sprendimų interpretacijos neapibrėžtumą, o dažnai ir nevienodą teisinės atsakomybės vertinimą panašiose bylose.

UŽSIENIO VALSTYBIŲ PRAKTIKA ATLYGINANT BAUDŽIAMOJO PROCESO PAŽEIDIMU PADARYTĄ ŽALĄ

Lietuvos Respublikos teismų praktikoje nėra įtvirtintų minimalių ar maksimalių žalos atlyginimo sumų, todėl yra keltinas klausimas, kokia yra užsienio valstybių praktika t. y. ar užsienio šalys numato galimybę žalą, dėl tam tikrų baudžiamojo proceso pažeidimų, atlyginti fiksuota pinigų suma bei, ar tokiu atveju nukentėjusiajam asmeniui yra užtikrinamas visiškas nuostolių atlyginimas?

Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindinio įstatymo, arba kitaip, Vokietijos Konstitucijos (vok. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, angl. Basic Law for the Federal Republic of Germany) (toliau tekste – Vokietijos Pagrindinis įstatymas) 34 straipsnis įtvirtina bendrąją normą, reglamentuojančią valstybės deliktinę atsakomybę, kuri numato, kad „[j]eigu asmuo, vykdydamas jam patikėtas viešąsias funkcijas, pažeidžia savo pareigas trečiajam

⁵³ E. Ž. ir G. Ž. p. Valstybė (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2018, e3K-3-347-687/2018). K. D., E. D. ir U. D. p. Valstybė (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2018, 3K-3-217-690/2018). L. M. ir D. M. p. Ekstra žinios (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2009, 3K-3-26/2009).

asmeniui, atsakomybė tenka valstybei arba įstaigai, kurioje jis dirba. Tyčios ar didelio neatsargumo atveju į pareigūną gali būti nukreiptas atgręžtinis reikalavimas. Į teismus negali būti nukreiptas reikalavimas dėl žalos atlyginimo”.⁵⁴ Tačiau pagrindinis teisės aktas, reglamentuojantis atsakomybę už žalą, kurią sukėlė neteisėti baudžiamojo proceso veiksmai, yra 1971 m. priimtas Neteisėtu baudžiamuoju persekiojimu padarytos žalos atlyginimo įstatymas (vok. Gesetz über die Entschädigung für Strafverfolgungsmaßnahmen (StrEG) (toliau tekste – Vokietijos žalos atlyginimo įstatymas)⁵⁵. Šis įstatymas, kaip ir Lietuvoje, įtvirtina griežtąją valstybės atsakomybę, tačiau priešingai nei Lietuvoje, Vokietijoje egzistuoja ir kalte grįsta atsakomybė, kuomet vienas iš įrodinėjimo dalykų yra pareigūno tyčia, arba neatsargumas⁵⁶. Vokietijos žalos atlyginimo įstatymo 1 ir 2 straipsniuose yra labai aiškiai nurodytos būtiniosios sąlygos bei baudžiamojo proceso veiksmai, kuriems kilus, žala yra atlyginama. To paties įstatymo 5 ir 6 straipsniuose, nurodomi atvejai, kuomet žalos atlyginimą yra atsisakoma atlyginti, arba atvejai, kuomet kompensacija yra absoliučiai negalima⁵⁷.

Visiško nuostolių atlyginimo principas yra vienas iš fundamentalių civilinės teisės normų Vokietijoje, kuris yra įtvirtintas Vokietijos Federacinės Respublikos civilinio kodekso (vok. Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) (toliau tekste – Vokietijos CK) 249 straipsnyje, kurio 1 dalyje teigiama, kad asmuo, patyręs žalą, dėl neteisėtų veiksmų, turi būti grąžintas į tokią padėtį, kurioje jis būtų buvęs, jei žala nebūtų atsiradusi⁵⁸. Akivaizdu, kad atsiradusią žalą, dėl baudžiamojo proceso veiksmų, Vokietijoje, kaip ir Lietuvoje, yra svarbu atlyginti užtikrinant visišką nuostolių atlyginimo principą. Vokietijos žalos atlyginimo įstatymas numato, tiek materialinės žalos atlyginimą, įtraukdamas bet koki kaltinamojo ekonominės padėties pablogėjimą, kurį galima įvertinti piniginiu vienetu, tiek nematerialinės, suteikdamas pagrindą reikalauti kompensacijos už pablogėjusią profesinę reputaciją, moralinę kančią ir kitus padarinius. Siekiant gauti kompensaciją, nukentėjęs asmuo su oficialiu prašymu turi kreiptis pas prokurorą, kuris buvo atsakingas už šio kaltinimą⁵⁹. Verta atkreipti dėmesį, kad Vokietijoje neturtinė žala yra atlyginama išimtinai tik neteisėto suėmimo atvejais, todėl esant kitiems baudžiamojo proceso veiksmais, nesvarbu jie buvo teisėti ar ne, priešingai nei Lietuvoje - žala nebus atlyginama⁶⁰. Tai patvirtina ir Vokietijos žalos atlyginimo įstatymo 7 straipsnis, kuris nustato valstybės atsakomybės apimtį, t. y. straipsnyje įtvirtintos konkrečios taisyklės, dėl kompensacijos asmenims, kurie buvo neteisėtai sulaikyti, nuteisti arba patyrė kitokio pobūdžio neteisėtus

⁵⁴ „Basic Law for the Federal Republic of Germany“, <https://www.btg-bestellservice.de/pdf/80201000.pdf>

⁵⁵ „Gesetz über die Entschädigung für Strafverfolgungsmaßnahmen“, <https://www.gesetze-im-internet.de/streg/BJNR001570971.html>.

⁵⁶ *supra* note, 3: 48-53.

⁵⁷ *supra* note, 55.

⁵⁸ „German Civil Code“, https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#p0760.

⁵⁹ Raluca Enescu, „Penal Orders and the Risk of Wrongful Convictions“, *Bergen Journal of Criminal Law & Criminal Justice*, 7 nr. 2 (2020): 17, <https://doi.org/10.15845/bjclcj.v7i2.2981>

⁶⁰ Chanysheva, Galiya I., et al., „Civil Liability of Police Officers in Ukraine and Germany: Legal Aspects and Problematic Issues“, *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*, 22 nr. 4 (2019): 4, cituota iš: Marijus Šalčius, „Neteisėtais baudžiamojo proceso veiksmiais padarytos žalos atlyginimo problematika“ (daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, 2021): 48-53.

baudžiamojo proceso suvaržymus⁶¹. To paties straipsnio 1 ir 2 dalyje yra teigiama, kad asmeniui turtinė žala yra atlyginama tik tuo atveju, jeigu įrodyta žala viršija 25 eurus⁶², bei neturtinė žala kompensuojama tik tuo atveju, jeigu laisvės atėmimas buvo atliktas pagal teismo sprendimą⁶³. Minėto straipsnio 3 dalis teigia, kad už žalą, kuri nėra finansinė žala, asmeniui yra atlyginama fiksuota 75 eurų suma už kiekvieną laisvės atėmimo dieną, ar jos dalį, neatsižvelgiant į konkrečios bylos aplinkybes⁶⁴. Pavyzdžiui, nepriklausomai nuo suėmimo sąlygų - ar asmuo buvo laikomas perkrautoje įkalinimo kameroje su prastomis higienos ar vietos sąlygomis, ar vienuolėje, turint daugiau privilegijų ir erdvės, išmokamos kompensacijos dydis nesikeičia.

Apibendrinant darytina išvada, kad, nors Vokietijoje ir numatytas išsamesnis įstatyminis reglamentavimas nei Lietuvoje, tačiau šioje sistemoje žalos atlyginimas užtikrinamas kur kas griežtesnis ir labiau ribotas. Vokietijos CK užtikrina, kad asmenys patyrę žalą, dėl neteisėtų baudžiamojo proceso veiksmų, galėtų reikalauti teisingos kompensacijos. Vokietijos žalos atlyginimo įstatyme, atsiradusi žala yra paisoma tik tuo atveju, jeigu materialinė žala yra įrodoma esant priežastiniam ryšiui su teismo nuosprendžiu, ar vykdyta bausme, ir tik tuo atveju, jeigu ši viršija įstatyme nustatytą minimalią sumą⁶⁵. Aiškiais taisyklėmis ir skaidriu vertinimu pasižyminti teisinė sistema, tik išimtiniais atvejais atlygina neturtinę žalą, kuri yra įvertinta anksčiau minėta pinigų suma. Todėl, autorius kvestionuoja visiško nuostolių atlyginimo principo įgyvendinimą, kadangi atsižvelgiant į anksčiau minėtus aspektus, darytina prielaida, kad šis mechanizmas, nors ir užtikrina efektyvesnę teismų darbą, tačiau vargu, ar fiksuotas atlyginimas užtikrina minėto principo įgyvendinimą, ar žmogaus teisių garantą.

Priešingai nei Lietuvoje ar Vokietijoje, visiško nuostolių atlyginimo principo Norvegijos įstatymuose tiesiogiai nėra įtvirtinta. Kaip įprasta kiekvienoje valstybėje, taip ir Norvegijoje, tiesioginės materialios žalos atlyginimas yra pagrįstas tik pateikiant svarius įrodymus, pavyzdžiui, sąskaitos faktūros, čekiai, ar panašiai. Neturtinės žalos atlyginimo atveju, Norvegijoje nustatytos dalinai standartizuotos kompensacijos išmokos, t. y. kompensacijai padengti yra vadovaujamasi Norvegijos BPK bei Nuostatomis dėl standartinių neturtinės žalos atlyginimo normų už nepagrįstą baudžiamąjį persekiojimą įstatymu (nor. Forskrift om standardsatser for oppreisning etter uberettiget strafforfølgning⁶⁶) (toliau – Norvegijos neturtinės žalos atlyginimo įstatymas), kuris šiuo atveju kaltinamajam yra taikomas esant ikiteisminėje stadijoje. Norvegijos neturtinės žalos atlyginimo įstatymo 2 straipsnis įtvirtina fiksuotą atlyginimo schemą, kurioje neteisėtai suimtas, ar sulaikytas kaltinamasis, po išteisinimo arba nutraukto baudžiamojo persekiojimo, už vieną dieną turi teisę gauti 1500 Kr. (apie 131 Eur.) kompensaciją, jeigu neteisėti veiksmai truko ilgiau nei 4 valandas⁶⁷. Jei sulaikymas, ar suėmimas truko dvi paras, kompensacijos dydis išlieka toks pats, jį sumuojant, vėliau kompensacijos suma

⁶¹ supra note, 55.

⁶² ibid.

⁶³ Wojciech Jasiński, Karolina Kremens, „Compensation for wrongful convictions in Germany: A Comparative Perspective“ (Londonas: Routledge, 2023), 38-39, <https://doi.org/10.4324/9781003229414>.

⁶⁴ supra note, 55.

⁶⁵ supra note, 58: 38-39.

⁶⁶ Forskrift om standardsatser for oppreisning etter uberettiget strafforfølgning. <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2003-12-12-1472>.

⁶⁷ ibid.

yra sumažinama iki 400 Kr. (apie 35 Eur.) per dieną⁶⁸. Esant ypatingosioms įkalinimo sąlygoms, tokioms kaip per didelė įtampa ar kitoks įkalinimui neproporcingas sveikatos sutrikimas, to paties įstatymo 4 straipsnis numato galimybę bendrą kompensacijos sumą padidinti iki 1000 Kr. (apie 87 Eur.)⁶⁹. Egzistuojant tomis pačiomis sąlygomis, tačiau asmenį visiškai izoliuojant, pagal Norvegijos BPK 146 straipsnio 2 dalį⁷⁰, kompensacijos atlyginimas yra pakeliamas 25 procentais, sumuojant visą izoliavimo laikotarpį⁷¹. Skirtingai, nei prieš tai aptartame įstatyme, Norvegijos BPK 447 straipsnio 3 dalyje galiojantis reglamentavimas, žalos atlyginimą kompensuoja kaltinamiesiems, kurie buvo nuteisti laisvės atėmimo bausme, tačiau vėliau buvo išteisinti⁷². Pagal šį įstatymą, neturtinė žala apima visus baudžiamojo proceso pažeidimus, ar kitą moralinę žalą, kurių atlyginama suma priklauso nuo bylai individualių aplinkybių⁷³. Pavyzdžiui, aplinkybėmis gali būti pripažįstamas padaryto nusikaltimo laipsnis, paskirtos bausmės trukmė, turtinės ar moralinės vertybės, kurios buvo pažeistos viso laikotarpio metu, pačio nuteistojo asmeninės savybės, asmens elgesys ikiteisminio tyrimo, ar bylos nagrinėjimo metu ir panašiai⁷⁴.

Apibendrinant Norvegijos žalos atlyginimo mechanizmą, darytina išvada, kad jau daugiau nei amžių egzistuojanti žalos atlyginimo kultūra Norvegijoje turėjo tvirtus įstatymo tobulinimo etapus, tačiau verta atkreipti dėmesį, kad Norvegijos neturtinės žalos atlyginimo įstatymas nekito nuo paskutinio šio įsigaliojimo. Šis aspektas, atsižvelgiant į sparčiai kintančią ekonominę padėtį bei didėjančią infliaciją, turėtų būti atsižvelgtas ir teisinėje sistemoje. Kreipiant dėmesį į neturtinės žalos atlyginimą, šį mechanizmą Norvegija yra padalijusi į dvi grupes, t. y. žalos atlyginimas asmenims, kurie yra ikiteisminio tyrimo stadijoje ir žalos atlyginimas asmenims, kuriems buvo paskirtas teismo sprendimas. Autoriaus nuomone, šis kompensacijos reguliavimas yra adekvatesnis ir labiau atsižvelgiantis į kaltinamojo teises, nei Vokietijoje. Sutiktina, kad neturtinės žalos vertinimas yra sudėtinga procedūra, tačiau siekiant ją teisingai įvertinti, Norvegijos teisminė sistema kompensaciją įgyvendina pasitelkdama šalies įsisenėjusią paprotinę kultūrą, teisėjo vidiniu įsitikinimu bei žalą vertina atsižvelgiant į teisingus, konkrečiai bylai galiojančius kriterijus. Akivaizdu, kad anksčiau minėta įstatymų leidėjo spraga, kompensacijos dydžio didinimui ikiteisminio tyrimo stadijoje turi vietos kur tobulėti, tačiau šis kompensacijos modelis galėtų tapti pateisinamu ir potencialiu Lietuvos teisinėje sistemoje.

Priešingai, nei aptartose valstybėse, Estijoje žalos atlyginimo reglamentavimas neužtikrina minimalaus, ar tuo labiau fiksuoto žalos atlyginimo kompensavimo. Estijos Respublikos Konstitucijos (est. Eesti Vabariigi põhiseadus) 25 straipsnis įtvirtina bendrąją normą, kuri reglamentuoja teisę, asmeniui gauti tiek turtinės, tiek neturtinės žalos atlyginimą, už baudžiamojo proceso neteisėtus veiksmus⁷⁵. Atliekamo tyrimo kontekste, Estijoje galioja du įstatymai, reguliuojantys valstybės atsakomybę, dėl atsiradusios žalos užtikrinimo nukentėjusiesiems asmenims. Valstybės atsakomybės įstatymas (est. Riigivastutuse seadus) yra taikomas išimtinai

⁶⁸ ibid.

⁶⁹ ibid.

⁷⁰ ibid.

⁷¹ ibid.

⁷² ibid.

⁷³ ibid.

⁷⁴ ibid.

⁷⁵ „The Constitution of the Republic of Estonia“, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/530102013003/consolide>.

tais atvejais, kai į jį yra tiesiogiai nukreipiama iš Kompensacijos už žalą, padarytą vykdant nusikalstamos veikos tyrimą, įstatymo (est. Süüteomenetluses tekitatud kahju hüvitamise seadus) (toliau – Estijos žalos atlyginimo įstatymas) arba konkrečiau, atvejais, kuomet baudžiamajame procese už atsiradusią žalą yra atsakingas teismas⁷⁶.

Visiško nuostolių atlyginimo principas, Estijos teisinėje sistemoje yra apibūdinamas, kaip žalos atlyginimo tikslas, t. y. Prievolių įstatymo (est. Võlaõigusseadus) 127 straipsnio 1 dalyje įvardijama, kad nukentėjusysis privalo būti gražintas į tokią padėtį, kad ši būtų kuo labiau artimesnė padėčiai, kurioje jis būtų, jeigu nebūtų atsiradusių aplinkybių, dėl kurių egzistuoja pareiga atlyginti atsiradusią žalą⁷⁷. Estijos žalos atlyginimo įstatymo 2 skyriuje įtvirtintos konkrečios būtinosios sąlygos, dėl kurių žala, atsiradusi neteisėtais baudžiamojo proceso veiksmais yra atlyginama, ir įtvirtina pagrindus, kuomet kompensacija gali būti mažinama arba netaikoma⁷⁸. To paties įstatymo 3 skyrius konkretizuoja žalos dydžio nustatymo schemą, kuomet asmuo yra išteisinamas arba baudžiamoji byla prieš jį yra nutraukiama. Turtinė žala, atsiradusi, dėl banko sąskaitos ar pinigų areštavimo ar užšaldymo, yra atlyginama palūkanomis apskaičiuota suma, kuri yra 6 procentai nuo areštuotos ar užšaldytos pinigų sumos⁷⁹. Taip pat, jeigu asmuo buvo neteisėtai suimtas, ar sulaikytas, buvo uždrausta išvykti iš gyvenamosios vietos, buvo nušalintas nuo pareigų, buvo apribota nuosavybės teisė arba baudžiamojo proceso trukmė buvo pernelyg ilga, žalos atlyginimas yra apskaičiuojamas paskutinio ketvirčio, prieš pateikiant prašymą, dėl žalos atlyginimo, vidutinis mėnesinis (bruto) darbo užmokestis, kuris padauginamas iš 48⁸⁰. Pavyzdžiui, nepriklausomai nuo to, kiek neteisėtų veiksmų buvo atlikta prieš asmenį, žalos kompensavimo suma priklausys nuo anksčiau minėto skaičiavimo metodo. Tuo tarpu neturtinės žalos, remiantis Estijos žalos atlyginimo įstatymo 11 straipsniu, atlyginimas yra paremtas, ne tik pinigine išraiška, bet taip pat ir padarytos klaidos pripažinimu bei oficialiu atsiprašymu⁸¹. Kaip ir turtinei, taip ir moralinei žalai, aptariamame straipsnyje yra numatoma kompensacijos schema. Neturtinės žalos atlyginimas už neteisėtą suėmimą yra atlyginamas pagal nustatytą dienos normą. Už kiekvieną neteisėtai, laisvės atėmimo metu praleistą kalendorinę dieną, norma yra skaičiuojama pagal paskutinio ketvirčio vidutinį (bruto) mėnesio atlyginimą, kuris yra padalijamas iš 30⁸². Vadinasi, lygiai taip pat, kaip turtinės žalos atlyginime, esminis yra vidutinis mėnesio atlyginimo rodiklis, nei priešingai – neteisėtų veiksmų kiekis per visą laikotarpį. Lygiai taip pat apskaičiuojamas ir teisės pažeidimas į greitą baudžiamąjį procesą, tačiau šiuo atveju neturtinė žala yra priteisiama už kiekvienus metus, kurių trukmė viršijo įprastą proceso trukmę⁸³. Atsiradus kitiems neteisėtiems veiksams, tokiems kaip kankinimas, nežmoniškas ar žeminamas elgesys, žala sveikatai, garbei ar orumui, nepriklausomai nuo bylos baigties, t. y. net ir esant kaltės sąlygai, asmuo turi teisę į žalos atlyginimą, apskaičiuojamą pagal bylai individualias aplinkybes⁸⁴. Nepaisant to, kas aptarta Estijos žalos atlyginimo įstatyme, 9 straipsnio 2 dalis numato procesą vykdančio asmens pareigą, atsižvelgiant į individualias bylos

⁷⁶ supra note, 3: 61.

⁷⁷ „Võlaõigusseadus“ <https://www.riigiteataja.ee/akt/961235?leiaKehtiv>

⁷⁸ „Compensation for Damage Caused in Offence Proceedings Act“, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/522122014001/consolide>.

⁷⁹ ibid, 10 str. 1 d.

⁸⁰ ibid, 10 str. 2 d.

⁸¹ ibid, 11 str. 3 d.

⁸² ibid, 11 str. 1 ir 4 d.

⁸³ ibid, 11 str. 1 ir 5 d.

⁸⁴ ibid, 11 str. 2d.

aplinkybes, žalos atlyginimo sumą pakeisti, jeigu egzistuoja prielaida, kad pagal aptartą mechanizmą kompensacijos dydis yra neteisingas⁸⁵.

Apibendrinant darytina išvada, kad nors Estijos įstatymas ir numato visiško nuostolių atlyginimo principo imperatyvų įtvirtinimą, tačiau, autoriaus nuomone, aptartas žalos atlyginimo mechanizmas yra kritikuotinas. Visų pirma, aptarta schema numato maksimalią žalos atlyginimo kompensaciją, kas iš esmės gali būti traktuojama žmogaus teisių apsaugos pažeidimu, ar visiško nuostolių atlyginimo principo sąlyginiu nepaisymu. Antra, nors įstatymas ir numato galimybę, procesą kontroliuojančiam asmeniui, žalos atlyginimo sumą keisti, nepriklausomai nuo schemos duomenų, darytina prielaida, kad siekiant užtikrinti proceso ekonomiškumo ar greitumo principus, šia teise, išimtiniais atvejais, gali būti piktnaudžiaujama. Akivaizdu, tobulėjantis žmonių moralės ir mentaliteto faktorius, šios pakankamai naujos sistemos egzistavimui leidžia lanksčiai reaguoti į kiekvieną individualią situaciją, kartu išlaikant ryšį su šalies ekonominėmis galimybėmis ir socialiniu teisingumu. Atsižvelgiant į prieš tai aptartas valstybes, Estijos žalos atlyginimo reglamentavimas yra pranašesnis atlygintinų sumų dydžiu. Skirtingai nei Vokietijoje ar Norvegijoje, žalos atlyginimo mechanizmas yra paremtas šalies ekonominės padėties rodikliais, turint omenyje tai, kad atlyginamos žalos dydis, nors ir turi maksimalų rodiklį, tačiau šis turi galimybę būti koreguotinas.

IŠVADOS

1. Lietuvos teisinis reglamentavimas, žalos, dėl neteisėtų baudžiamojo proceso veiksmų, atlyginimo vertinimo pasižymi pernelyg siauru ir formaliu požiūriu. Nacionaliniuose teisės aktuose įtvirtintas baigtinis neteisėtų veiksmų sąrašas lemia ribotas asmens galimybes ginti savo pažeistas teises. Toks neteisėtų veiksmų vertinimas kelia grėsmę efektyviam žmogaus teisių apsaugos institutui ir neatitinka EŽTT formuojamų standartų. EŽTT praktikoje dominuoja realaus teisių pažeidimo vertinimas, orientuotas į asmens apsaugą nuo perteklinio valstybės įsikišimo, todėl būtina inicijuoti nacionalinės teisinės sistemos pokyčius atsisakant baigtinio neteisėtų veiksmų sąrašo.
2. Visiško nuostolių atlyginimo principas savo esme yra grindžiamas teisingumo, proporcingumo ir sąžiningumo principais, tačiau jo įgyvendinimas teismų praktikoje, ypačiai neturtinės žalos atveju, susiduria su pritaikomumo apribojimais. Kaip teismų praktikoje bei teisės doktrinoje teigiama, visiško nuostolių atlyginimo principo pilna apimtimi įgyvendinti absoliučiai neįmanoma, kadangi atsiradusi žala yra vertinama per moralės prizmę, teisingo ir adekvataus principų pritaikymą ir individualiais bylos aplinkybės.
3. Atlikta teismų praktikos analizė parodė, kad didžiausią skirtumą, tarp ieškiniu reikalauto žalos atlyginimo ir atlyginimo, kurį priteisė teismas, sudaro nukentėjusiųjų asmenų nesugebėjimas įrodyti visų būtinųjų civilinės atsakomybės kilimo sąlygų bei žalos kriterijų abstraktumo.
4. Nesutiktina, kad fiksuotas žalos atlyginimo mechanizmas taptų pateisinama praktika Lietuvos valstybėje. Dėl elementarių žmogiškumo ir teisingumo standartų būtų sunku įsivaizduoti pilnavertiškai įgyvendinamas žmogaus teises ar užtikrinamą visiško nuostolių atlyginimo principą.

⁸⁵ *ibid.*

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Specialioji literatūra

1. Cirtautienė, Solveiga. „Neturtinės žalos atlyginimas kaip neturtinių vertybių gynimo būdas“. *Jurisprudencija* 71, nr. 63 (2005): 5-15. <https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/3019>.
2. Enescu, Raluca. „Penal Orders and the Risk of Wrongful Convictions“. *Bergen Journal of Criminal Law & Criminal Justice* 7, nr. 2 (2020): 3–20. <https://doi.org/10.15845/bjcl.v7i2.2981>.
3. Fellmeth, X. Aaron, ir Horwitz Maurice. *Guide to Latin in International Law*. Oxford University Press, Incorporated, 2009. <https://ebookcentral-proquest-com.ezproxy.vdu.lt:2443/lib/vmulib-ebooks/detail.action?docID=3053797>.
4. Jankutė, Renata. „Visiško nuostolių atlyginimo principo, kilus deliktinei atsakomybei, taikymo išimtys – subjektyvios prigimties faktoriai“. *Socialinių mokslų studijos* 5, nr. 1 (2013): 291-310. https://vdu.primo.exlibrisgroup.com/permalink/370LABT_VMU/1p5i5aa/alma994502357507036.
5. Wojciech, Jasiński. „Compensation for wrongful convictions in Germany: A Comparative Perspective“. Londonas: Routledge, 2023. <https://doi.org/10.4324/9781003229414>.
6. Karolina Kremens ir Wojciech Jasiński. *Compensation for Wrongful Convictions : A Comparative Perspective (Edition 1)*. 1st ed. United Kingdom: Taylor and Francis, 2023. <https://doi.org/10.4324/9781003229414>.
7. Lastauskienė, Giedrė. „Teisės principai Lietuvos teisės sistemoje: lemia ar nukreipia?“. *University Open Series*, (2024): 337-351. <https://doi.org/10.15388/KJL.2023.10>.
8. Rangkuti, Liza Hafidzah Yusuf. “Book Review: Compensation for Wrongful Convictions: A Comparative Perspective by W. Jasinski and K. Kremens.” *International Criminal Justice Review*. Los Angeles, CA: SAGE Publications, 2025. <https://doi.org/10.1177/10575677241267199>.
9. Šalčius, Marijus. „Baudžiamojo proceso veiksmų (sprendimų) teisėtumo vertinimas baudžiamajame ir civiliniame procesuose“. *Teisės apžvalga* 2, nr. 22 (2020): 21-39. <https://doi.org/10.7220/2029-4239.22.2>.
10. Šalčius, Marijus. „Neteisėtais baudžiamojo proceso veiksmiais padarytos žalos atlyginimo problematika“. Daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, 2021.
11. Šalčius, Marijus ir Bilius, Mindaugas. „Baudžiamojo proceso pažeidimu padarytos žalos atlyginimo teisinis reguliavimas ir vertinimo teismų praktikoje problematika“, *Teisės apžvalga* 2, nr. 14 (2016): 360-376. DOI: <http://dx.doi.org/10.7220/2029-4239.14.21>.
12. Šalčius, Marijus ir Bilius, Mindaugas. „Baudžiamojo proceso veiksmų teisėtumo vertinimas žalos atlyginimo kontekste“. *Jurisprudencija* 2, nr. 23 (2016): 234-248. https://vdu.primo.exlibrisgroup.com/permalink/370LABT_VMU/1p5i5aa/alma994502111607036.

13. Šalčius, Marijus. „Procesinių prievartos priemonių taikymo pažeidimas ir pareiga atlyginti žalą“. *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka*, nr. 10, (2013): 238-250. <https://www.lituanistika.lt/content/73254>.
14. Vaišvila, Alfonsas. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000.
15. Žalėnienė, Inga. „Kai kurie atstovo atsakomybės civiliniame procese taikymo teoriniai aspektai“ *Jurisprudencija* 44, nr. 52 (2004): 141-149. <https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/3274>.
16. Wojciech Jasiński, Karolina Kremens, „Compensation for wrongful convictions in Germany: A Comparative Perspective“ (Londonas: Routledge, 2023). <https://doi.org/10.4324/9781003229414>.
17. „Basic Law for the Federal Republic of Germany“. <https://www.btg-bestellservice.de/pdf/80201000.pdf>.
18. „Compensation for Damage Caused in Offence Proceedings Act“. <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/522122014001/consolide>.
19. Forskrift om standardsatser for oppreisning etter uberettiget strafforfølgning. <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2003-12-12-1472>.
20. „German Civil Code“. https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#p0760.
21. „Gesetz über die Entschädigung für Strafverfolgungsmaßnahmen“. <https://www.gesetze-im-internet.de/streg/BJNR001570971.html>.
22. The Constitution of the Republic of Estonia“. <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/530102013003/consolide>.
23. „Võlaõigusseadus“. <https://www.riigiteataja.ee/akt/961235?leiaKehtiv>.

Teisės aktai

24. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, Valstybės žinios 37-1341 (2002).
25. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, Valstybės žinios 74-2262 (2000).
26. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, Valstybės žinios 36-1340 (2002).
27. Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo ir atstovavimo valstybei ir Lietuvos Respublikos Vyriausybei įstatymas, Valstybės žinios 56-2228 (2002).

Teismų praktika

28. Grauslys p. Lietuvą (Europos Žmogaus teisių Teismas 2000, 36743/97).
29. Kadikis p. Latviją (Europos Žmogaus teisių Teismas 2006, 62393/00).
30. Makarenko p. Ukrainą (Europos Žmogaus teisių Teismas 2007, 622/11).
31. Norkūnas p. Lietuvą (Europos Žmogaus teisių Teismas 2009, 302/05).
32. Mironovas ir kiti p. Lietuvą (Europos Žmogaus teisių Teismas 2015, 40828/12).
33. Gančo p. Lietuvą (Europos Žmogaus teisių Teismo 2021, 42168/19).
34. O.Q. p. Vengriją (Europos Žmogaus teisių Teismo 2023, 53528/19).
35. H.L. p. Vengriją (Europos Žmogaus teisių Teismo 2024, 37641/19).
36. Farkas ir kiti p. Vengriją (Europos Žmogaus teisių Teismo 2024, 11916/23).

37. Strzałkowski p. Lenkiją (Europos Žmogaus teisių Teismo 2024, 21440/21).
38. A. N. p. Valstybė (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2007, 3K-7-7/2007).
39. G. L. p. Valstybė (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2009, 3K-3-428/2009).
40. L. M. ir D. M. p. Ekstra žinios (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2009, 3K-3-26/2009).
41. J. R. p. Valstybė (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2010, 3K-3-75/2010).
42. S. R. p. Valstybė (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2011, 3K-7-375/2011).
43. Q. N. ir G. M. p. Valstybė (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2015, e3K-3-412-690/2015).
44. D. P. p. Valstybė (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2018, 3K-3-63-378/2018).
45. K. D., E. D. ir U. D. p. Valstybė (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2018, 3K-3-217-690/2018).
46. E. Ž. ir G. Ž. p. Valstybė (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2018, e3K-3-347-687/2018).
47. K. B. p. Valstybė (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2018, e3K-3-445-611/2018).
48. K. J. ir K. J. p. Valstybė (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2019, 3K-3-231-695/2019).
49. S. Š. p. Valstybė (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2019, e3K-3-353-313/2019).
50. V. S. p. Valstybė (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2020, 3K-3-210-695/2020).
51. S. J. p. Valstybė (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2023, 3K-3-153-313/2023).
52. R. A. p. Valstybė (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2023, e3K-3-24-421/2023).
53. J. K. p. Valstybė (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2024, 3-153-684/2024).
54. A. K. p. Valstybė (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2025, 3K-3-17-403/2025).
55. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimą „Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

SUMMARY

IS THE PRINCIPLE OF FULL COMPENSATION FOR DAMAGES CAUSED BY A VIOLATION OF CRIMINAL PROCEDURE ENSURED?

The Lithuanian legal system is inseparable from the application of common legal standards with the values implemented by the European Union. The trend of protecting human rights in the legal system is improving every year and striving for the highest possible results. Based on national and international laws and/or case law, the topic of the bachelor's thesis has a close connection with the assurance of this right and its implementation in the judicial system. The study focuses on Article 30 of the Constitution of Lithuania, the norms of the Civil and Criminal Procedure Codes, as well as international legal acts, with attention paid to Protocol 7 of the Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms. The institute of compensation for damage due to illegal actions in criminal proceedings, which is imperatively established in the laws and the aspiration to compensate for the damage caused by ensuring the principle of full

compensation for losses, is problematic in the Lithuanian judicial system, since there is an absolute difference between the damage claimed in the lawsuit and the damage awarded by the court.

In Lithuania, compensation for damage, both material and non-material, is based on monetary terms. Of course, the assessment of material damage is based on the objectively incurred loss, which is assessed using the monetary expression that actually occurred. However, moral compensation is often a considerable challenge for the court, since it is undeniable that in each individual case human values are violated, the proper implementation of which raises the question - how much is the violated constitutional, moral or other internal value of the person really worth? This study analyzes the criteria on the basis of which the court fairly and adequately compensates for the damage caused, ensuring the principle of full compensation for losses. In the course of the study, both the concept of unlawful actions in criminal proceedings and the meaning of the principle of full compensation for losses and their application in an individual situation are discussed. For a more targeted analysis, the practice of national courts was used, which helped to highlight the existing problem. The main goal of the comparative analysis of foreign countries (Germany, Norway and Estonia) was to find out whether the practice existing in foreign countries, due to the fixed model of compensation for losses, would be a potential adaptation mechanism in the Lithuanian legal system.

The hypothesis put forward by the study was partially confirmed, that when assessing fixed or indicative amounts, their essence is important, which would reveal itself as additional assistance to the court, in forming unified case law, or more efficient work productivity of institutions, as well as adjusted compensation for damages, would encourage victims not to abuse the requested amounts or help them better understand the essence of the amount for the loss. However, it is doubtful whether this contributes to the implementation of ensuring human rights or delving into each individual situation, since a mechanically applied model lacks legal certainty or elementary morality.

The main purpose. *To determine whether the criteria applied in Lithuanian court practice in compensation cases based on Article 6.272 of the Civil Code ensures the implementation of the full compensation principle.*

Object of the Research. *The issues of implementing the principle of full compensation in the context of Article 6.272 of the Civil Code.*

KEY WORDS

Unlawfull acts in criminal proceedings, damage compensation, the principle of full compensation for damages.